

Prof. zw. dr hab. Jan Michał Burdukiewicz

Wrocław, 20.09.2017 r.

Instytut Archeologii

Uniwersytet Wrocławski

ul. Szewska 48

50-139 Wrocław

Recenzja pracy habilitacyjnej Mgr. Petra Nerudy, Ph.D.

Čas neandertálců

Mgr. Petr Neruda, Ph.D., pracownik Instytutu Anthropos Morawskiego Muzeum w Brnie, należy do osób, które są powszechnie znane w kręgu badaczy paleolitu zarówno z wielu osiągnięć badawczych, jak i interesujących publikacji oraz udziału w międzynarodowych konferencjach. Jego wieloletnie badania nad paleolitem w Republice Czeskiej i innych krajach przyniosły w efekcie obszerną książkę oraz wystawę w Morawskim Ziemijskim Muzeum w Brnie pod tym samym tytułem, które już cieszą się dużym powodzeniem wśród specjalistów i publiczności.

Książka Mgr. Petra Nerudy, Ph.D. *Čas neandertálců* została wydana przez Moravské zemské muzeum w Brnie w 2016 r. w formacie zbliżonym do A4 i zawiera łącznie 316 stron tekstu w dwóch kolumnach – po czesku i po angielsku, wraz z licznymi rycinami i tabelami. Książka została podzielona na 7 rozdziałów, które poprzedza przedmowa i wstęp, a kończy zestawienie cytowanej literatury liczące 1034 pozycje z całego świata, co świadczy o niezwykle szerokiej znajomości tematu przez habilitanta.

Autor we wstępie jasno i wyczerpująco przedstawił temat swojej pracy habilitacyjnej oraz trafnie sformułował problem, co jest bardzo dobrze widoczne w podziale i nazwach 7 rozdziałów. We wprowadzeniu i wstępie – poza wspomnianym już tematem pracy habilitacyjnej – autor zaprezentował historię badań nad neandertalczykami w strefie badań terenowych prowadzonych przez siebie i swoich poprzedników w Czeskiej Republice i na świecie – wyrażone w załączonej tabeli.

Pierwszy rozdział omawia czas i przestrzeń występowania neandertalczyków (s. 27–62) wraz z obszerną charakterystyką środowiska przyrodniczego. Zaletą tej charakterystyki jest

staranny dobór aktualnych danych oraz przedstawienie zagadnień w wyważony sposób, świadczący o dogłębnej znajomości zagadnień geologicznych, paleontologicznych oraz archeologicznych zarówno we własnym kraju, jak i za granicą. Bardzo cenne uzupełnienie tego rozdziału stanowi 21 rycin wraz z mapami oraz rysunkami przekrojów stratygraficznych.

Rozdział drugi prezentuje poglądy na temat antropologii neandertalczyków (s. 63–102), którzy dość wyraźnie różnią się od ludzi współczesnych i byli przedmiotem wielu sporów w sprawie ich wyglądu. Autor w bardzo przejrzysty sposób ukazał poglądy na temat zmienności neandertalczyków oraz przedstawił ich szczątki kostne odkryte w szczególności w Czeskiej Republice, ale także w innych krajach ilustrując je na licznych rycinach.

Rozdział trzeci przedstawia badania obozowisk neandertalczyków (s. 103–118), głównie z Moraw i Słowacji, ale także Niemiec, Polski, Francji i innych krajów. Z tego okresu zachowały się głównie obozowiska w jaskiniach i dlatego często nazywa się neandertalczyków „jaskiniowcami”. Wbrew początkowym przekonaniom, jak wykazał Petr Neruda, neandertalczyki potrafili zasiedlać również obszary położone w górach, a także w różnych strefach klimatycznych.

Głównymi przesłankami wyboru był łatwy dostęp do wychodni surowców kamiennych, duże rzeki, źródła zwykłe i ciepłe, strefy wygasłych wulkanów oraz dostęp do zwierzyny łownej. Habilitant podkreśla, że na powtarzalność strategii osadniczych neandertalczyków wskazują stanowiska wielowarstwowe, takie jak Jaskinia Kůlna. Rozdział ten kończą rozważania na temat metod badań strategii osadniczych oraz mobilności ówczesnych populacji ludzkich na tle zmienności klimatu z okresu środkowego paleolitu. Autor podkreśla stosunkowo nieduże rozpoznanie stanowisk z tego okresu w stosunku do realnego systemu osadniczego.

Neandertalskie obiekty mieszkalne i paleniska są omówione w rozdziale 4 (s. 119–158). Wyróżniane są obozowiska długo- i krótkotrwałe, miejsca polowań, pracownie, itp. Szczególnie wiele miejsca Autor poświęcił tak wyjątkowym jaskiniom jak Kůlna i Šipka, w których zachowały się zróżnicowane ślady obiektów mieszkalnych i są obszernie prezentowane na wystawie w Morawskim Muzeum w Brnie. Obiekty mieszkalne były zróżnicowane w zależności od warunków lokalnych.

Następny podrozdział pracy habilitacyjnej został poświęcony organizacji przestrzeni mieszkalnej, której punktem centralnym było zwykle palenisko i ślady użytkowania ognia dobrze zachowane na stanowisku francuskim Pech de l'Azé. Kolejnym elementem są strefy technologiczne obróbki kamienia i pozostałości obróbki upolowanej zwierzyny jak i miejsca puste. Należy podkreślić, że Petr Neruda wnikliwie rozpatruje koncepcje interpretacji obiektów mieszkalnych neandertalczyków oraz metody ich badań używane na świecie i posłużył się nimi do interpretacji stanowisk środkowopaleolitycznych na Morawach.

Zagadnienia diety neandertalczyków są przedstawione w rozdziale piątym (s. 159–190), który został podzielony na szereg podrozdziałów omawiających łowiectwo wraz ze zróżnicowaną fauną strefy leśnej i stepowej, zbieractwo, procedury pozyskiwania żywności i jej konsumpcji oraz metody badawcze w tym zakresie. Należy podkreślić, że rozdział ten jest bogato ilustrowany głównymi gatunkami fauny i flory, co bardzo ułatwia lekturę książki. Zwykle uważa się, że neandertalczycy żywili się głównie mięsem, ale Autor podkreśla ważną rolę zbieractwa roślin oraz skorupiaków w zdobywaniu pożywienia przez neandertalczyków. Szczególną rolę w tym zakresie pełnią nowe metody badań mikrobiologicznych pozostałości na zębach ludzi prehistorycznych, zastosowane ostatnio na stanowisku środkowopaleolitycznym El Sidrón w Hiszpanii.

W rozdziale szóstym (s. 191–246) habilitant podejmuje zagadnienia technologiczne i ekonomiczne. Problematyka ta należy do podstawowych w badaniach archeologicznych, ponieważ najliczniejszymi znaleziskami są wyroby kamienne. Konstrukcja tego rozdziału opiera się na rodzajach surowca i technologii. Głównym elementem jest produkcja narzędzi kamiennych oraz stosowanych technik obróbki przedstawiona w postaci szczegółowych analiz oraz licznych ilustracji ukazujących zróżnicowanie surowców, formy narzędzi oraz technik ich produkcji. Widoczna tu jest niezwykle szeroka wiedza Autora oraz umiejętność jasnego przedstawiania zawiłych zagadnień. Autor przedstawił także funkcję narzędzi na podstawie badań mikroskopowych i eksperymentalnych.

Następny podrozdział przedstawia techniki obróbki materiałów organicznych, poczynając od twardych kości i rogów, włókien roślinnych, fauny wodnej, poprzez używanie ognia, aż do produkcji klejów w postaci destylacji żywic roślinnych i asfaltu. Autor na podstawie znalezisk z całego świata wykazał, jak obszerną wiedzę zdobyli neandertalczycy.

Strategie ekonomiczne neandertalczyków zostały ukazane na podstawie pogłębionej analizy znalezisk z Jaskini Kůlna w kolejnych fazach osadnictwa, od interglacjału eemskiego do środkowych faz zlodowacenia Wisły. Zakończenie tego obszernego rozdziału stanowi refleksja nad metodami badawczymi zespołów kamiennych i kostnych.

Ostatni, siódmy rozdział (s. 247–280) podejmuje problematykę estetyki, kultury symboliki i zachowań społecznych. I w tym przypadku należy podkreślić bardzo dobrą znajomość zagadnień przez habilitanta, który przedstawił neandertalski design, kurioza i manuporty, barwniki, ozdoby, przedmioty symboliczne, skarby, muzykę, groby, język, medycynę oraz kanibalizm. Autor podkreśla, że kultura symboliczna w paleolicie pojawiła się znacznie wcześniej niż wielu badaczy dotąd zakładało. Co więcej, uzdolnienia symboliczne neandertalczyków były podobne do przypisywanych ludziom anatomicznie współczesnym, którzy żyli w tym samym czasie w Afryce.

Pracę zamyka „epilog” (s. 279–280), w którym Autor zastanawia się nad przyczynami zaniku populacji neandertalskich, a także tłumaczy dlaczego wiedza o środkowym paleolicie jest wciąż „niepewna” i po części „subiektywna”. Trzeba stwierdzić, że takie cechy ma wszelka wiedza, a nie tylko o odległych w czasie populacjach neandertalskich. Archeolodzy próbują usprawiedliwić swoją niepewność poznawczą w stosunku do możliwości antropologii kulturowej, ale zapominają, że jeszcze więcej trudności mają geolodzy zajmujący się zjawiskami sprzed milionów lat, czy astronomowie badający odległe o lata świetlne mgławice sprzed miliardów lat.

Szkoda jedynie, że Autor nie przedstawił szerzej wyników badań genetycznych ukazujących obecnie, że neandertalczyki oraz zblizeni do nich denisowianie przetrwali jednak w genotypach ludzi współczesnych, co ukazuje w zupełnie nowym świetle ich rolę w dziejach ludzkości dzięki hybrydyzacji z *Homo sapiens*.

Na zakończenie warto podkreślić, że praca habilitacyjna Petra Nerudy jest bardzo dobrze napisana i zredagowana oraz przedstawia aktualną wiedzę na temat neandertalczyków oraz ich roli w antropogenezie. Pomimo, że Autor przedstawia trudne i złożone zagadnienia, książka jest zrozumiała i przystępna dla czytelnika, co oznacza, że znakomicie będzie uzupełniać wystawę poświęconą neandertalczykom w Morawskim Ziemskim Muzeum. Kolejną zaletą książki jest ujęcie tej problematyki zarówno z perspektywy

ogólnej, jak i lokalnej, przedstawiającej aktualne wyniki badań nad neandertalczykami na Morawach. Dzięki temu można łatwo zorientować się, jaką rolę pełniły morawskie populacje neandertalskie w środkowej Europie oraz w całym zasięgu ich występowania.

Morawy należą do jednych z najważniejszych regionów w badaniach nad neandertalczykami z uwagi zarówno na bardzo cenne znaleziska oraz zaawansowany stan badań, co znakomicie przedstawił Autor „Čas neandertálců”. Oprócz wyników badań Autor przystępnie zaprezentował również warsztat badawczy oraz metody, pozwalające uzyskać szeroką wiedzę na podstawie szczątkowych danych z tak odległych czasów, w których żyli neandertalczyki.

Praca habilitacyjna Perta Nerudy napisana została jasnym językiem, z zastosowaniem odpowiednich metod badawczych, wnosi poważny wkład w badaniach nad paleolitem środkowym i spełnia wszelkie wymogi stawiane pracom habilitacyjnym.